

Robert Bońkowski¹
(Katowice)

Sytuacja prawna języka czarnogórskiego jako mniejszościowego w zapisach konstytucyjnych państw byłej Jugosławii

Słowa kluczowe: państwa byłej Jugosławii, mniejszość czarnogórska, język czarnogórski, gwarancje prawne, konstytucja
Keywords: states of the former Yugoslavia, Montenegrin minority, Montenegrin language, legal guarantees, constitution

W czasach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii istniał trójstopniowy podział narodowościowy, z których status konstytucyjnych posiadało początkowo pięć, a następnie sześć narodów. Pozostałe nacje należały do dwóch kategorii narodów mniejszościowych (*narodnosti*). Po rozpadzie federacji i utworzeniu niepodległych państw narodowych niektóre z tych nacji znalazły się automatycznie w innym kraju i stały się mniejszością narodową i/lub jednym z narodów konstytucyjnych (w przypadku Bośni i Hercegowiny). Artykuł dotyczy zróżnicowanego podejścia konstytucyjnego w odniesieniu do języka czarnogórskiego jako mniejszościowego w nowo powstałych organizmach państwowych, wyodrębnionych z byłych jugosłowiańskich republik (a w przypadku Republiki Kosowa – okręgu).

Uwagi wstępne

Każdy język jest dobrem ogólnoludzkim o wyjątkowym charakterze – jest nie tylko najistotniejszym środkiem komunikacji między ludźmi, którzy należą do danej:

[...] wspólnoty kulturowo-językowo-komunikacyjnej ale też i swoją formą długoterminowego zapisu kultury tejże wspólnoty [...], jej modelu

¹ ORCID: 0000-0002-8115-3222

świata, bogactwa nagromadzonej w dłuższym przedziale czasu wiedzy o świecie, jak i ewolucyjnie rozwiniętych i preferowanych przez tę wspólnotę form komunikacji werbalnej (Puppel, Wilczyńska 2007: 9).

Najbardziej istotnym w tym zakresie dokumentem jest *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, która daje gwarancje ochrony w wielorakich aspektach². Karta... ma za zadanie ochronę języków regionalnych lub mniejszościowych. Taka ochrona przejawia się np. w możliwości ich używania w oświacie, władzach sądowniczych, władzach administracyjnych i służbach publicznych, mediach, czy w działalności kulturalnej i jej bazie materialnej oraz w życiu ekonomicznym i społecznym. W przypadku, gdy któryś z języków regionalnych lub mniejszościowych dzieli granica państwowa, zaleca się umożliwienie współpracy transgranicznej (tak w sferze kultury, oświaty, informacji, szkolenia zawodowe-go jak i edukacji ciągłej)³.

Po rozpadzie Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii Czarnogórcy, którzy początkowo pozostali poza terytorium Federalnej Republiki Jugosławii (*Savezna Republika Jugoslavija*), przekształconej w 2003 roku w konfederację republik o nazwie Związek Państwowy Serbii i Czarnogóry (*Državna Zajednica Srbija i Crna Gora*), a od 2006 roku poza Republiką Czarnogóry, w nowo powstałych państwach postjugosłowiańskich znaleźli się w różnorodnej sytuacji polityczno-społecznej. Różnorodne były/stały się też gwarancje prawne do zachowania i pielęgnowania swojej odrębności, a zwłaszcza ich języka.

Język czarnogórski jest urzędowym językiem słowiańskim, oficjalnie potwierdzonym przez Konstytucję Republiki Czarnogóry w 2007 roku. Jest on też jednym z czterech języków, obok chorwackiego, serbskiego i bośniackiego, powstałych na bazie rozległego południowosłowiańskiego dialektu sztokawskiego. W międzynarodowym oznaczeniu ISO posiada swój kod – crn. Od roku szkolnego 2010/2011 w czarnogórskich szkołach podstawowych i średnich prowadzone są lekcje z obowiązkowego przedmiotu *Język czarnogórski i literatura* (Crnogorski jezik i književnost), do którego powstały odpowiednie podręczniki (Čirgić, Šušanj 2019a, 2019b, 2019c; Čirgić, Deletić–Milačić 2019). Wprowadzenie tego przedmiotu do szkół było ważnym krokiem w afirmacji języka i kultury czarnogórskiej (Vasiljeva 2022: 531–538). Jest on wykładany we wszystkich szkołach

² *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, Strasburg, 5 XI 1992 roku, wyd. internetowe: http://www.dbg.vdg.pl/attachments/article/10/Europejska_Karta_Jezykow_Regionalnych_lub_Mniejszosciowych.pdf [17 VIII 2023].

³ Ibidem, art. 8–14.

podstawowych i średnich w Czarnogórze jako przedmiot obowiązkowy. Jego celem jest nabycie przez uczniów wiedzy i umiejętności z zakresu języka czarnogórskiego i literatury, a także poznanie dziedzictwa kulturowego Czarnogóry. Przedmiot ten jest wykładany w sposób umożliwiający uczniom rozwijanie swoich kompetencji językowych i komunikacyjnych, a także krytycznego myślenia i kreatywności. System kształcenia montenegrystycznego w Czarnogórze dopełnia kształcenie wyższe – język czarnogórski i literaturę można również studiować. Taki kierunek studiów oferują: samodzielna jednostka szkolnictwa wyższego – Wydział Języka i Literatury Czarnogórskiej w Cetynii (*Fakultet za Crnogorski jezik i književnost*) oraz Język czarnogórski i literatury południowosłowiańskie (*Crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti*) na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Czarnogóry w Nikšiću (*Filološki fakultet, Univerzitet Crne Gore*)⁴.

Czarnogóra jako państwo-macierz i jej ramy prawne w odniesieniu do czarnogórskich mniejszości narodowych poza jej granicami

Problem współpracy Republiki Czarnogóry ze swoją diasporą został podniesiony do rangi najwyższego priorytetu jej władzy wykonawczej i ustawodawczej. Dlatego też uznano potrzebę jej systematycznego uporządkowania. W związku z tym w dniu 26 VI 2018 roku parlament Czarnogóry przyjął Ustawę o współpracy Czarnogóry z diasporą – emigrantami (*Zakon o saradnji Crne Gore sa dijasporom – iseljenicima*). Ustawa wychodzi z założenia o potrzebie poszanowania równego statusu diaspory i emigrantów z wszystkich grup emigranckich z Czarnogóry, a także normatywnie określa stosunki między emigrantami i stowarzyszeniami emigrantów z jednej strony a instytucjami państwowymi Czarnogóry z drugiej strony⁵. Jest ona najistotniejszym dokumentem, na którym opiera się pomoc Republiki Czarnogóry w odniesieniu do czarnogórskich mniejszości narodowych poza jej granicami i określa ramy prawne oraz współpracę Czarnogóry jako państwa-macierzy z czarnogórską diasporą. Ustawa reguluje sposób nawiązywania i umacniania współpracy Czarnogóry z diasporą – emigrantami, a także inne kwestie istotne dla realizacji ich

⁴ To właśnie te dwa ośrodki, stojące na przeciwległych biegunach w odniesieniu do modelu kodyfikowanego języka czarnogórskiego, nadają obecnie ton co do kształtu standaryzowanego języka Czarnogórców. Socjolingwistyczny problem dotyczący języka czarnogórskiego jest dzisiaj bardzo złożony, o czym świadczy np. ostatnia monografia czarnogórskiej lingwistyki związanej z kręgiem nikšickim, Rajki Glušicy, pt. *Crnogorski jezik i nacionalizam* (Glušica 2020).

⁵ *Saradnja sa iseljenicima iz Crne Gore*, Skupština Crne Gore (<https://www.skupstina.me/me/saradnja-sa-iseljenicima-iz-crne-gore> [17 VIII 2023]).

praw i interesów. Zgodnie z definicją Ustawy diasporę Czarnogóry lub czarnogórską diasporę tworzą obywatele Czarnogóry i inne osoby pochodzenia czarnogórskiego, które mieszkają za granicą lub które postrzegają Czarnogórę jako swój kraj ojczysty lub jako kraj pochodzenia i dziedzictwa jako demokratyczne, niezależne, suwerenne i obywatelskie państwo⁶. W związku z tym, w myśl czarnogórskiego prawa diaspora Czarnogóry obejmuje całą emigrację pochodzącą z Czarnogóry, która jest zróżnicowana pod względem narodowościowym, religijnym i kulturowym. Ponadto Ustawa stanowi, że współpraca z diasporą jest integralną częścią polityki wewnętrznej i zagranicznej Czarnogóry. Czarnogóra zobowiązuje się do tworzenia i poprawy warunków niezbędnych do włączenia diaspery w życie społeczne, gospodarcze i polityczne Czarnogóry. Relacje pomiędzy Czarnogórą a diasporą opierają się na wzajemnym zobowiązaniu i współpracy, udzielaniu pomocy i umacnianiu wzajemnych więzi, przy jednoczesnym poszanowaniu specyfiki i potrzeb wszystkich członków diaspery. Ustawa ustanawia szereg instytucji i mechanizmów współpracy z diasporą, w tym Radę ds. Współpracy z Diasporą-Emigrantami (*Savjet za saradnju sa dijasporom – iseljenicima*) jako organem doradczym Rządu Czarnogóry w sprawach związanych ze współpracą z diasporą. Ustawa przewiduje również szereg form wsparcia finansowego i innego dla diaspery, w tym: pomoc finansową stowarzyszeniom diaspery, które prowadzą działalność promującą interesy Czarnogóry i diaspery, stypendia dla studentów z diaspery na pokrycie kosztów studiów w Czarnogórze, a także wsparcie diaspery w zakresie zachowania języka, kultury i tradycji czarnogórskich (*Zakon o saradnji...*). Z kolei 20 maja 2020 roku powstała też propozycja Strategii współpracy z diasporą i emigrantami na okres 2020–2023 oraz Plan działania w zakresie jej realizacji na okres 2020–2021 roku (*Strategija saradnje sa dijasporom – iseljenicama za period 2020 – 2023. godine sa Akcionim planom realizacije za period 2020 – 2021. godine*) (*Strategija...*). Strategia ta określa priorytetowe cele współpracy z diasporą i emigrantami, konkretne środki i działania dla realizacji tych celów, podmioty odpowiedzialne za ich realizację oraz terminy ich realizacji.

Ustawa, strategia oraz inne akty wykonawcze tworzą, zdaje się, kompleksową infrastrukturę normatywną w zakresie współpracy Czarnogóry ze swoją diasporą. Infrastruktura ta jest niezbędna do nawiązania sprzyjającego środowiska dla emigrantów z Czarnogóry i osiągnięcia znaczących wyników w tej istotnej dziedzinie.

⁶ *Saradnja sa iseljenicima iz Crne Gore...*, čl. 2.

Republika Słowenii

Według spisu ludności z 2002 roku Czarnogórcy w Słowenii stanowią najmniej liczną grupę narodowościową ze wszystkich narodów postjugosłowiańskich żyjących w tym państwie. Spis wskazywał wówczas, iż Słowenię zamieszkuje dokładnie 2667 etnicznych Czarnogórców (*Popis 2002*). Największe ich skupisko znajduje się w regionie Osrednjeslovenskim (1256) i Gorenjskim (514) (*Popis 2002*). Późniejszy spis ludności Republiki Słowenii – z 2011 roku nie uwzględniał już danych o narodowości i języku ojczystym⁷.

Czarnogórcy, podobnie jak i inne narody byłej Jugosławii, nie są w Słowenii uznani za mniejszość narodową i nie są z nazwy wskazani w słoweńskiej ustawie zasadniczej⁸. Tymi mniejszościami według słoweńskiej konstytucji są jedynie Włosi i Węgrzy (Romowie posiadają odrębny status) i im zagwarantowane są pełne prawa (w tym językowe), o czym wspomina paragraf 64 słoweńskiej konstytucji (*Ustava...* 1991). Pozostałe mniejszości z nazwy (jako nieautochtoniczne), w tym czarnogórska, zagwarantowanych praw nie posiadają (Žagar 2001: 115–116).

⁷ Problem nieuwzględniania w późniejszych słoweńskich badaniach statystycznych danych o narodowości i języku ojczystym dosyć dobrze wyjaśniła Mirella Korzeniewska-Wiszniewska. Uważa ona, iż ma to związek z przyjęciem w 2008 roku przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej regulacji dotyczących przeprowadzania spisów powszechnych, co w konsekwencji pozwala Słoweńcom opierać się o różne źródła danych z uwzględnieniem krajowych przepisów o ochronie tychże danych. W związku z tym władze słoweńskie wskazują na brak obowiązku podawania przynależności narodowej w ostatnim opublikowanym spisie z 2011 roku (Korzeniewska-Wiszniewska 2017b: 83–84). Według badaczki takie podejście może sprzyjać zaburzaniu obrazu realnej sytuacji demograficznej Słowenii, a także generować spory, czy też powodować powstawanie argumentów do twierdzeń o chęci ukrycia rzeczywistej mozaiki narodowościowej w tym państwie (Korzeniewska-Wiszniewska 2015: 172–173).

⁸ Istotnym, niedocenionym przez władze głosem mniejszości etnicznych byłej Jugosławii w Słowenii był dokument, który regulowałby problemy mniejszości postjugosłowiańskiej w tym państwie, czyli Deklaracja Republiki Słowenii o sytuacji wspólnot narodowych byłej SFRJ w Republice Słowenii [(*Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji* (DePNNS))] (*Deklaracija...* 2011: 7/11). Powstał on w 2011 roku w odpowiedzi na żądania przedstawicieli narodów byłej Jugosławii, by uregulować ich status. „Dokument ten z jednej strony potwierdzał, że na terytorium Słowenii żyły inne, oprócz mniejszości narodowych, narodowości, poświadczal ich prawo do rozwoju kulturalnego oraz tożsamościowego, jednak równocześnie nie zapewniał tym narodom żadnych praw, gwarantujących ów rozwój, definiując państwo słoweńskie jako wielokulturowe” (Korzeniewska-Wiszniewska 2017a: 265).

Słoweńscy Czarnogórcy należą zarówno do grup autochtonicznych, jak i napływowych (czyli tych, które znalazły się na terenie Słowenii w ramach państwa jugosłowiańskiego i po jego rozpadzie). Do autochtonicznych zaliczyć można np. grupę osiadłą pod koniec XVI wieku na obszarze Białej Krajiny (Bela Krajina) w południowo-wschodniej części dzisiejszej Słowenii (Miljić 2017)⁹.

Jednak, mimo iż na podstawie wewnętrznego prawa słoweńskiego Czarnogórcy w Słowenii nie posiadają statusu mniejszości narodowej, to należy zaznaczyć, iż cieszą się tymi samymi prawami, co wyszczególnione w słoweńskiej konstytucji mniejszości. Ma to związek z podpisaniem przez Republikę Słowenii dokumentów międzynarodowych, jakie odnoszą się do mniejszości narodowych, a więc obejmujących również mniejszość czarnogórską. Tym najistotniejszym dokumentem jest wspomniana *Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych*, którą Słowenia ratyfikowała w 2011 roku.

Republika Chorwacji

Czarnogórcy są jedną z 22 uznanych przez Chorwację mniejszości narodowych, potwierdzonych w preambule konstytucji Republiki Chorwacji (*Ustav RH...* 2010)¹⁰. Według przedostatniego spisu ludności z 2011 roku w tym państwie mieszkało 4517 Czarnogórców, z czego najwięcej w Zagrzebiu (1192) oraz w Żupanii Istryjskiej¹¹ (Istarska Županija) (759) i Przemyrsko-Gorańskiej (Primorsko-goranska Županija) (642). Z kolei ostatni spis z 2021 roku wykazał, iż Chorwację zamieszkuje już tylko 3127 Czarnogórców, a językiem czarnogórskim posługują się 943 osoby (*Podaci* 2023). Ta grupa etniczna w Chorwacji posiada status mniejszości narodowej, a od 2005 roku Republika Chorwacji oferuje pomoc finansową czarnogórskim

⁹ Z kolei Mirella Korzeniewska-Wiszniewska upatruje w tej grupie mniejszość serbską (Korzeniewska-Wiszniewska 2017b: 85).

¹⁰ Czarnogórcy razem z Boszniakami, Słoweńcami, Macedończykami, Rosjanami, Bułgarami, Polakami, Romami, Rumunami, Turkami, Wołochami i Albańczykami dołączyli w prawodawstwie chorwackim jako mniejszości narodowe w Republice Chorwacji z nazwy w wyniku znowelizowania tekstu preambuły chorwackiej Konstytucji 30 czerwca 2010 roku (Bujwid-Kurek 2019: 75).

¹¹ Tę chorwacką żupaniją, a dokładniej miejscowość Peroj i okolice, zamieszkuje również diaspora czarnogórska, która, uciekając przed Turkami, przybyła na tereny romańskiej wówczas Istrii w XVII wieku (Štoković 2005: 371–373). Pozostałą część mniejszości czarnogórskiej w Chorwacji należy raczej rozpatrywać jako imigrantów ekonomicznych, którzy znaleźli się na terenie Chorwacji w XX i XXI wieku.

organizacjom i stowarzyszeniom działającym w tym państwie. Pomoc ta została zagwarantowana w późniejszym Porozumieniu o Ochronie Praw Mniejszości Czarnogórskiej w Republice Chorwacji i Chorwackiej Mniejszości w Czarnogórze (*Sporazum o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori*) (*Sporazum...* 2009). Dokument ten został podpisany przez Chorwację i Czarnogórę 14 stycznia 2009 roku i potwierdzony przez obie strony 5 kwietnia 2011 roku.

Czarnogórcy w Republice Chorwacji, podobnie jak i inne uznane przez to państwo mniejszości narodowe, są zorganizowani na dwóch płaszczyznach: poprzez zrzeszenia lub stowarzyszenia [na podstawie Ustawy o zrzeszeniach (*Zakon o udrugama*, 2014)] oraz przez rady i przedstawicieli [na podstawie konstytucyjnego Aktu prawnego o prawach mniejszości narodowych w Republice Chorwacji (*Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*) (*Ustavni...* 2002)]. Ten drugi dokument w art. 7 precyzuje również prawa każdej z mniejszości do posługiwania się własnym językiem, a także daje możliwość kształcenia w języku i piśmie danej mniejszości. Nie bez znaczenia jest tu także zapis, iż członkowie mniejszości narodowych mają prawo do dostępu do środków masowego przekazu, takich jak radio, telewizja i prasa, w swoim języku i piśmie. Mają również prawo do wykonywania działalności publicznego przekazu, czyli do tworzenia i rozpowszechniania informacji w swoim języku i piśmie (*Ustavni...* 2002). W 1998 roku Chorwacja ratyfikowała też *Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych*, jednak język czarnogórski jako mniejszościowy w tym państwie w *Karcie...* nie jest wyszczególniony.

Bośnia i Hercegowina

Nieco inaczej należy spojrzeć na mniejszości w Bośni i Hercegowinie. Państwo to jest federacją składającą się z dwóch jednostek administracyjnych/federacyjnych – *entiteti*: Federacji Bośni i Hercegowiny (*Federacija Bosne i Hercegovine*) oraz Republikę Serbską (*Република Српска – Republika Srpska*). Na terenie obydwu tych części znajduje się, pozostający pod nadzorem międzynarodowym, Dystrykt Brčko (*Brčko Distrikt*). Zgodnie z konstytucją Bośni i Hercegowiny (*Ustav Bosne i Hercegovine*) (załącznik IV do porozumienia pokojowego z Dayton) narodami konstytutywnymi w tym państwie są Boszniacy (wcześniej funkcjonujący jako Muzułmanie

bośniaccy), Serbowie oraz Chorwaci¹². W związku z tym w Bośni i Hercegowinie urzędowymi są języki: bośniacki, serbski oraz chorwacki. Nowelizacje konstytucji poszczególnych jednostek federacyjnych również posiadają odrębny wpis na ten temat¹³. Pozostałe narodowości żyjące w Bośni i Hercegowinie traktowane są dziś jako mniejszości, a ich języki jako mniejszościowe. Uchwalona w 2003 roku bośniacka federalna Ustawa o ochronie praw członków mniejszości narodowych (*Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina*) w Bośni i Hercegowinie wskazuje na 17 mniejszości narodowych w tym państwie. Są nimi Albańczycy, Czarnogórcy, Czesi, Włosi, Żydzi, Węgrzy, Macedończycy, Niemcy, Polacy, Romowie, Rumuni, Rosjanie, Rusini, Słowacy, Słoweńcy, Turcy i Ukraińcy (čl. 3). Ustawa reguluje prawa członków mniejszości narodowych w Bośni i Hercegowinie i zapewnia im np.: prawo do zachowania tożsamości narodowej, językowej i kulturowej (čl. 3), prawo do korzystania z języka i pisma mniejszości narodowej w życiu publicznym (čl. 11 i 12), prawo do edukacji w języku mniejszości narodowej (čl. 14), czy prawo do informacji we własnym języku (čl. 15) (*Zakon o zaštiti...* 2003). Podobne akta o ochronie praw mniejszości narodowych zostały uchwalone w Republice Serbskiej (w 2004 roku), Federacji Bośni i Hercegowiny (w 2008 roku) oraz w Dystrykcie Brčko (w 2020 roku). Utworzono również Rady Narodowości na poziomie państwowym, podmiotowym i na poziomie Dystryktu Brčko (*Manjine u BiH*). Ponadto w 2010 roku Bośnia i Hercegowina ratyfikowała Ramową konwencję Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych oraz *Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*.

Sytuacja członków czarnogórskiej mniejszości narodowej w Bośni i Hercegowinie generalnie odpowiada sytuacji innych mniejszości narodowych w tym państwie. Mimo to jednak w porównaniu do innych mniejszości, status i pozycja Czarnogórców w Bośni i Hercegowinie ma

¹² „Podsjećajući se na Osnovna načela usaglašena u Ženevi 8. 9. 1995. godine i u Njujorku 26. 9. 1995. godine, Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine (...)” (*Ustav Bosne i Hercegovine, Preambula*).

¹³ Por. nowelizację Konstytucji Federacji Bośni i Hercegowiny: „(1) Službeni jezici Federacije Bosne i Hercegovine su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica. (2) Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave” (*Ustav Federacije...* 2002) oraz nowelizację Konstytucji Republiki Serbskiej: „1. Službeni jezici Republike Srpske su: jezik srpskog naroda, jezik bošnjačkog naroda i jezik hrvatskog naroda. Službena pisma su ćirilica i latinica” (*Ustav Srpske...* 2002: Amandman LXXI).

również pewne cechy specyficzne, które wynikają z ich etniczno-narodowego i kulturowo-religijnego pokrewieństwa z narodem boszniackim i serbskim w tym państwie, jak również ze związków z narodem boszniackim w Czarnogórze. W związku z tymi tendencjami do narodowej i religijnej „identyfikacji” nastąpiło również znaczne statystyczne zmniejszenie liczby obywateli Bośni i Hercegowiny, którzy w sensie przynależności etniczno-narodowej deklarują się jako Czarnogórcy (NY 2022b). Jeśli wziąć pod uwagę spis ludności Socjalistycznej Republiki Bośni i Hercegowiny z 1991 roku, to na jej terytorium zarejestrowano 10 071 Czarnogórców. W ostatnim spisie ludności w Bośni i Hercegowinie z 2013 roku zarejestrowano 1883 Czarnogórców¹⁴. Z powyższego wynika, że w latach 1992–2013 liczba Czarnogórców w Bośni i Hercegowinie zmniejszyła się o 8188 osób.

Historia Czarnogóry i Bośni i Hercegowiny w minionych stuleciach jest spleciona. Nierzadko, od najdawniejszych lat, w czasach średniowiecznych i osmańskich ludność tych regionów dzieliła ten sam los (Andrijašević, Rastoder 2006: 73–80). Jednak kiedy w 1918 roku Czarnogóra i Bośnia i Hercegowina weszły w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, ich historia i więzi stały się jeszcze bliższe. Największa liczba Czarnogórców przybyła do Bośni i Hercegowiny w czasach byłej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (Zupančič 2015: 103–120). W poszukiwaniu wykształcenia, pracy i lepszych warunków materialnych Czarnogórcy zasiedlili wschodnie i północne części Bośni i Hercegowiny (Trebinje, Bilećę, Gacko, Nevesinje, Ljubinje, Fočę i Čajniče), a także duże centra miejskie, jak Sarajewo, Banja Lukę, Tuzłę, Mostar i inne (Valenta 2009: 16).

Bośnia i Hercegowina ratyfikowała *Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych* w 2010 roku. Język czarnogórski, jako język mniejszościowy, widnieje w niej z nazwy (*Treći izvještaj...* 2022).

Republika Serbii

Liczebność czarnogórskiej społeczności narodowej w Republice Serbii można statystycznie śledzić od czasu II wojny światowej, pamiętając o tym, że emigracja/przesiedlenia ludności czarnogórskiej do Serbii trwają

¹⁴ Dane liczbowe za: (NY (2) 2022). Z kolei Mirella Korzeniewska-Wiszniewska w nawiązaniu do publikacji spisu z 2013 roku zwraca uwagę, iż został on opublikowany w czerwcu 2016 roku, a szczegółowe dane odnośnie do przynależności narodowej w tym wypadku zostały podane wyłącznie na temat narodów konstytutywnych w Bośni i Hercegowinie, a więc Boszniaków, Serbów i Chorwatów, natomiast pozostałe mniejszości ujęto obok niezadeklarowanych i bez odpowiedzi jako pozostałych (Korzeniewska-Wiszniewska 2017b: 228). Nie zmienia to jednak faktu, że Czarnogórcy w Bośni i Hercegowinie daleją są jedną z najliczniejszych, jeśli nie najliczniejszą, grupą mniejszościową w tym państwie.

już od ponad dwóch wieków. Istnieje przekonanie, zarówno w relacjach osobistych, jak i w opinii publicznej, że znaczna część obywateli Serbii postrzega Czarnogórę jako kraj swojego pochodzenia, ale nie deklaruje się narodowościowo jako Czarnogórcy.

Według danych serbskiego Republikańskiego Urzędu Statystycznego (*Republički zavod za statistiku Republike Srbije*) ostatni spis ludności z 2022 roku wykazał, iż Republikę Serbii zamieszkiwało łącznie 20 238 Czarnogórców¹⁵. W związku z tym stanowią oni jedną z liczniejszych grup mniejszościowych w tym państwie. Liczba Czarnogórców w Serbii w ciągu ostatnich trzech dekad znacznie się zmniejszyła, co pokazują dane spisu ludności Republiki Serbii: w 1981 roku było 147 466 Czarnogórców, w 1991 roku 118 934, w 2002 roku 69 049, w 2011 roku zaledwie 38 527, a w 2022 roku już tylko wspomnianych 20 238 (*Попис становништва...* 2023: 12), co obecnie stanowi 0,30% ogólnej populacji Republiki Serbii (*Попис становништва...* 2023: 13), z czego język czarnogórski jako swój język ojczysty deklaruje 1981 osób, podczas gdy prawie dziesięć razy więcej Czarnogórców w Serbii (17 885 osób) jako ojczysty uważa język serbski (*Popis* 2022). Największy spadek, ponad 50%, odnotowano w Belgradzie, podczas gdy największa koncentracja Czarnogórców znajduje się w Wojwodinie. Obecność Czarnogórców w Wojwodinie w znaczącym stopniu odnotowano po I wojnie światowej, w latach 1921–1933, z tego powodu okres ten nazywany jest Pierwszą Kolonizacją, podczas gdy po zakończeniu II wojny światowej, w latach 1945–1948, miała miejsce Druga Kolonizacja Czarnogórców w Wojwodinie (NY 2022a).

Do 1991 roku w Wojwodinie prawie 45 000 osób deklarowało narodowość czarnogórską, co jest największą liczbą Czarnogórców spisanych w Wojwodinie. Od tego czasu, a także podczas kolejnych spisów ludności w XXI wieku, liczba Czarnogórców gwałtownie spada. Pomimo trendu asymilacji Czarnogórców w Republice Serbii, nadal największa liczba Czarnogórców mieszka w Wojwodinie, według spisu ludności z 2011 roku było ich 22 166 osób (NY 2022a), a obecnie już tylko 12 424 (*Попис становништва...* 2023: 27).

Dane spisu ludności Republiki Serbii jasno wskazują na trend spadku liczby osób deklarujących narodowość czarnogórską. Chociaż procesy asymilacji są całkiem naturalne w środowiskach imigranckich, w przypadku Czarnogórców w Republice Serbii efekty te są wzmacniane nie tylko

¹⁵ Spis został opublikowany 27 IV 2023 roku przez Republički zavod za statistiku.

przez podobieństwo języka, religii itp., ale także przez brak jedności wśród czarnogórskiej mniejszości w Republice Serbii.

Serbia podpisała wiele dokumentów dotyczących ochrony mniejszości narodowych i ich języków¹⁶. Również najnowsza konstytucja serbska w zakresie języków mniejszościowych stwierdza, że „Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава” (*Устав Републике Србије* 2006: чл. 10). Oprócz tego w tej najważniejszej serbskiej ustawie zasadniczej, w rozdziale trzecim *Права припадника националних мањина*, znajdują się gwarancje dotyczące praw mniejszości narodowych, w tym prawo do języka (чл. 75–81).

Serbia ratyfikowała *Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych* w 2006 roku. Mimo iż język czarnogórski nie jest w jej Karcie objęty ochroną – nie jest wyszczególniony z nazwy, to w Serbii uzyskał on status języka pomocniczego w jednym z samorządów Serbii – w gminie (*opština*) Mali Idoš w Wojwodinie. Dzięki temu gmina jako pierwsza oficjalnie wprowadziła język czarnogórski do oficjalnego użycia w Serbii (*Crnogorski jezik i zvanično...* 2010).

Republika Macedonii Północnej

Pierwsze migracje Czarnogórców zostały odnotowane w Macedonii po utworzeniu Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Kolejny okres osiedlania się Czarnogórców w Macedonii nastąpił w 1956 r. oraz po trzęsieniu ziemi w Skopju w 1963 roku.

Największe skupiska Czarnogórców w Republice Macedonii Północnej znajdują się dziś w zachodniej części kraju – w Ochrydzie i Tetowie, jednak spotkać je można także w Skopju, Bitoli, Gewgelii, Kumanowie, Prilepie i Welesie (Orlandić, Gjoševska, Spasić 2021: 7). Według ostatniego spisu ludności z 2021 roku państwo to zamieszkiwało 1023 mieszkańców,

¹⁶ Rozwiązania dotyczące zagadnienia mniejszości narodowych w przypadku Serbii według Komitetu Helsińskiego nie należy rozpatrywać wyłącznie pod kątem jej demokratyzacji, ale także z punktu widzenia normalizacji stosunków z państwami sąsiednimi oraz integracji ze wspólnotą międzynarodową. W celu jak najszybszego odcięcia się od polityki Slobodana Miloševicia, po przewrocie październikowym w 2000 roku, problem mniejszości stał się otwarty, jak nigdy wcześniej. Dnia 11 V 2001 roku, jeszcze w ramach Federacyjnej Republiki Jugosławii Serbia przystąpiła do Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych. Z końcem lutego 2002 roku uchwaliła Ustawę o Ochronie Praw i Wolności Mniejszości Narodowych (*Закон о заштити права и слобода националних мањина*) oraz rok później – 28 lutego 2003 roku – Kartę Praw Człowieka, Mniejszości Narodowych i Wolności Obywatelskich (*Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама*) (*Ljudska prava...* 2005: 530, 531). Akta te gwarantują równouprawnienie i równość obywateli bez względu na przynależność narodową, religię i język.

którzy zadeklarowali swoją narodowość jako czarnogórską (*Вкупно...* 2022: 33)¹⁷. Językiem czarnogórskim natomiast, według tego spisu, posługiwało się jedynie 87 osób (*Вкупно...* 2022: 63).

Ze spisowych danych statystycznych wynika, że liczba Czarnogórców w Republice Macedonii Północnej maleje z roku na rok. Ponieważ dorastające już trzecie i czwarte pokolenie potomków czarnogórskich emigrantów nie mówi językiem czarnogórskim i nie zna czarnogórskiej historii, jest ono bardziej podatne na łączenie swojej tożsamości z dwoma bliższymi kulturowo i językowo społecznościami, które w Macedonii są uznane, tj. mniejszością bośniacką i mniejszością serbską.

Przed ogłoszeniem niepodległości przez Macedonię w 1991 roku Czarnogórcy posiadali na obszarze tej ówczesnej republiki jugosłowiańskiej, podobnie jak i w innych republikach państwa Słowian Południowych, status narodu konstytutywnego. Utracony on został w 1991 roku i Czarnogórcy znaleźli się od tej pory w gronie niekonstytutywnych grup mniejszościowych w tym nowo powstałym państwie. Pierwsza konstytucja macedońska z 17 XI 1991 roku nie przypisała Czarnogórcom statusu mniejszości narodowej i w preambule ustawy zasadniczej zakwalifikowano ich jedynie do grupy innych narodowości.

Preambuła macedońskiej konstytucji wskazuje na historyczną wspólnotę narodu macedońskiego z wymienionymi z nazwy Albańczykami, Turkami, Wołochami i Romami oraz innymi członkami mniejszości etnicznych¹⁸. Od tego czasu do dziś Konstytucja Macedonii była zmieniana 9 razy (w 1992, 1998, 2001, 2003, 2005, 2009, 2011 i dwa razy w 2019 roku). Przedostatnia z tych zmian objęła część preambuły dotyczącą nazwy i obywatelskiego charakteru państwa (już wcześniej w poprawce IV

¹⁷ *Вкупно резидентно население, домаќинства и станови во Република Северна Македонија, Попис 2021*, Република Северна Македонија, Државен завод за статистика, Скопје 2022, с. 33. W związku z tym Czarnogórcy w Macedonii Północnej stanowią obecnie dwunastą w kolejności najliczniejszą mniejszościową grupę etniczną. Jednak oficjalne dane ze spisów powszechnych z ostatnich 50 lat wskazywały na stałą obecność mniejszości czarnogórskiej w Macedonii, a jej liczebność wykazywała zróżnicowaną liczbę, która średnio wahała się w granicach od 2000 do 4000 obywateli (*Заедница...* [brak daty wydania]).

¹⁸ „Тргувајќи од историското културно, духовно и државно наследство на македонскиот народ (...) и од историскиот факт дека Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија...” (*Устав на Република...* 1991).

z 2001 roku, uzupełniono wyszczególnione z nazwy mniejszości narodowe o mniejszość serbską i mniejszość boszniacką). Preambuła wskazuje więc teraz na obywateli Republiki Północnej Macedonii, naród macedoński i część narodu albańskiego, tureckiego, wołoskiego, serbskiego, romskiego, boszniackiego i innych¹⁹. W związku z tym sytuacja i status członków narodu czarnogórskiego w Macedonii Północnej, jeśli chodzi o prawa indywidualne, są na zadowalającym poziomie, tj. nie ma przykładów dyskryminacji ze względu na przynależność etniczną. Jednak, jeśli chodzi o prawa zbiorowe, można stwierdzić, że w sensie statystycznym członkowie czarnogórskiej mniejszości nie istnieją, natomiast w sensie prawnopolitycznym należą do grupy społeczności, które są całkowicie wykluczone z życia publicznego w Republice Macedonii Północnej (Orlandić, Gjoševska, Spasić 2021: 17).

Republika Kosowa

Pojawienie się szerszej fali migrantów czarnogórskich w Kosowie dotyczy okresu tuż po wojnach bałkańskich na początku XX wieku. Czarnogórcy kosowscy zajmują obecnie tereny na obszarze regionów Peja/Peć i Priština/Priština. W czasach Jugosławii, podobnie jak inne narody, Czarnogórcy byli uznani za jeden z konstytutywnych narodów Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii i byli uwzględniani jako odrębna społeczność w spisach ludności w latach 1981 i 1991. W 1991 roku prawie połowa z około 19 000 zarejestrowanych Czarnogórców w Kosowie mieszkała przy granicy z Czarnogórą w regionie Peja/Peć. Liczba członków społeczności czarnogórskiej w Kosowie znacznie zmniejszyła się w ciągu ostatnich kilku dekad, co spowodowane było względami bezpieczeństwa (konflikt albańsko-serbski) oraz uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi. Przed, a zwłaszcza po 1999 roku (w trakcie i po konflikcie), większość opuściła kraj lub została przesiedlona w inne części Kosowa. Obecnie społeczność czarnogórska w Kosowie jest jedną z najmniej licznych społeczności w tym kraju. W raporcie OBWE z 2010 r. na temat profili społeczności (Kosovski... 2011) oraz w raporcie z 2013 r. na temat profili gminnych stwierdzono, że w Kosowie mieszka 265 Czarnogórców, czyli 0,01% całkowitej populacji Kosowa (NY 2022c).

¹⁹ „Граѓаните на Република Северна Македонија, македонскиот народ, дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ и другите (...)”. (*Устав на Република...* 1991: Амандман IV).

Konstytucja Republiki Kosowa z 2008 roku, mimo wprowadzonych kilku poprawek, nie uznaje społeczności czarnogórskiej jako mniejszości narodowej, choć można spotkać się z sygnałami, że Agencja Statystyczna i Kancelaria Premiera Kosowa są przychylne, aby mniejszość tę uwzględnić w spisie ludności, gospodarstw domowych i mieszkań, zaplanowanym pierwotnie na 2021 rok, a przesuniętym na drugą połowę 2023 roku (NY 2022c).

W związku z tym dzisiaj Konstytucja Republiki Kosowa, poza albańskim i serbskim, gwarantuje status języka urzędowego także tureckiemu, bośniackiemu i romskiemu, por.:

Službeni jezici u Republici Kosovo su albanski i srpski jezik. 2. Turski, bosanski i romski imaju status službenih jezika na opštinskom nivou ili će biti korišćeni kao službeni na svim nivoima, u skladu sa zakonom (*Ustav Kosova...* 2008: čl. 5).

Jednak w dalszej części konstytucji Kosowa znajduje się potwierdzenie ochrony prawa mniejszości (choć bez wskazania z nazwy), w tym i prawa do języka, por.:

[Opšta Načela] 1. Stanovnici koji pripadaju istoj nacionalnoj ili etničkoj, jezičkoj ili verskoj grupi koja je tradicionalno prisutna na teritoriji Kosova (zajednice), uživaju posebna prava koja su određena ovim Ustavom, pored ljudskih prava i osnovnih sloboda, određenih Poglavljem II ovog Ustava (*Ustav Kosova...* 2008: čl. 57).

Zakończenie

Analiza sytuacji języka czarnogórskiego jako języka mniejszościowego w ustawach zasadniczych i innych aktach prawnych państw byłej Jugosławii wskazuje na różnorodność gwarancji prawnych w tym zakresie. Ma to związek najczęściej z różnorodnością historyczną, z odmiennymi czynnikami i realiami społecznymi, ale nierzadko także z wolą polityczną samych ustawodawców. Z jednej strony Czarnogórcy jako mniejszość narodowa posiadają zagwarantowaną ochronę językową w Republice Chorwacji, w Bośni i Hercegowinie oraz w Serbii. Z drugiej zaś w pozostałych podmiotach państwowych byłej Jugosławii (poza, jak się wydaje, Republiką Słowenii) takich praw raczej nie posiadają.

Literatura

- Andrijašević, Ž. M.; Rastoder, Š. (ur.) (2006). *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*. Podgorica: Biblioteka Dijaspóra Crne Gore / Centar za iseljenike.
- Bujwid-Kurek, E. (2019). *Legitymizacja ustroju politycznego państw pojugo-slawiańskich*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Crnogorski jezik i zvanično...* (2010). Crnogorski jezik i zvanično u službenoj upotrebi u Srbiji. (<https://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr/novosti/2010/crnogorski-jezik-u-sluzbenoj-upotrebi-u-srbiji> [9 I 2024]).
- Čirgić, A.; Šušanj, J. (ur.) (2019a). *Crnogorski jezik za prvi razred gimnazije*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čirgić, A.; Šušanj, J. (ur.) (2019b). *Crnogorski jezik za drugi razred gimnazije*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čirgić, A.; Šušanj, J. (ur.) (2019c). *Crnogorski jezik za treći razred gimnazije*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čirgić, A.; Delečić-Milačić, A. (ur.) (2019). *Crnogorski jezik za četvrti razred gimnazije*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Deklaracija...* (2011) = *Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji*. Uradni list Republike Slovenije 7/11).
- Europejska...* (1992) = *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, Strasburg, 5 XI 1992 roku (http://www.dbg.vdg.pl/attachments/article/10/Europejska_Karta_Językow_Regionalnych_lub_Mniejszościowych.pdf [9 IX 2023]).
- Glušica, R. (2020). *Crnogorski jezik i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Korzeniewska-Wiszniewska, M. (2015). Sytuacja formalno-prawna mniejszości oraz innych grup narodowych i etnicznych w Republice Słowenii. [W:] Nowak, K.; Szymeczek, J. (red.), *Mniejszości narodowe i prawodawstwo mniejszościowe w Europie Środkowo-Wschodniej: historia i współczesność*. Czeski Cieszyń: Kongres Polaków w Republice Czeskiej, 169–190.
- Korzeniewska-Wiszniewska, M. (2017a). Polityka Republiki Słowenii wobec kryzysu migracyjnego w Europie. [W:] *Studia środkowoeuropejskie i bałkańskie XXV*, 259–289. DOI: 10.4467/2543733XSSB.17.017.7263.
- Korzeniewska-Wiszniewska, M. (2017b). *Serbowie jako mniejszość w warunkach transformacji politycznej w państwach byłej Jugosławii 1995–2016*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Kosovski... (2011) = *Kosovski Crnogorci*. [U:] *Profili zajednica na Kosovu 2010*. OSCE Organization for Security and Co-operation in Europe. Mission in Kosovo (<https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/75452.pdf> [14–17 IX 2023]).

- Ljudska prava...* (2005) = *Ljudska prava i kolektivni identitet – Srbija 2004*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Manjine u BiH* [brak daty wydania] = *Nacionalne manjine u BiH*. Misija OEES-a u Bosni i Hercegovini (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina), Visoki komesarijat OEES-a za nacionalne manjine (OSCE High Commissioner on the National Minorities – HCNM) (https://www.osce.org/files/f/documents/7/3/468477_0.pdf [11 VIII 2023]).
- Miljić, M. M. (2017). *Zaboravljena dijaspora: Crnogorci u slovenačkoj Beloj krajini*. Vijesti 02.09.2017 (<https://www.vijesti.me/zabava/66488/zaboravljena-dijaspora-crnogorci-u-slovenackoj-beloj-krajini> [15 VIII 2023]).
- NY (2022a). *Dijaspora u prošlosti i sadašnjosti (100): Dijasporna Crne Gore – pregled po zemljama (Srbija)*. Fokus 22 March 2022 (<https://fokuspress.com/2022/03/28/dijaspora-u-proslosti-i-sadasnjosti-100-dijaspora-crne-gore-pregled-po-zemljama-srbija/> [12 VII 2023]).
- NY (2022b). NY. *Dijaspora u prošlosti i sadašnjosti (104): Dijasporna Crne Gore – pregled po zemljama (Bosna i Hercegovina)*, Fokus 1 April 2022 (<https://fokuspress.com/2022/04/01/dijaspora-u-proslosti-i-sadasnjosti-104-dijaspora-crne-gore-pregled-po-zemljama-bosna-i-hercegovina/> [7 VIII 2023]).
- NY (2022c). *Dijaspora u prošlosti i sadašnjosti (105): Dijasporna Crne Gore – pregled po zemljama (Republika Kosovo)*. Fokus 4 April 2022 (<https://fokuspress.com/2022/04/04/dijaspora-u-proslosti-i-sadasnjosti-105-dijaspora-crne-gore-pregled-po-zemljama-republika-kosovo/> [17 VIII 2023]).
- Orlandić, M.; Gjoševska, E.; Spasić, S. (ur.) (2021). *Crnogorski iseljenici u Sjevernoj Makedoniji*. Skopje: Istraživački centar MONTENGRIN.
- Podaci* (2023). Podaci. Stanovništvo (<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> [9 I 2024])
- Popis 2002* (2002). *Popis 2002*. Statistical Office of the Republic of Slovenia, Census of population, households and housing 2002 (https://www.stat.si/popis2002/en/rezultati/rezultati_red.asp?ter=REG&st=17 [19 VIII 2023]).
- Popis 2022* (2023). <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230616-st/>; <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020304?languageCode=sr-Cyrl> [9 I 2024].
- Puppel, S.; Wilczyńska, E. (2007). *Ochrona języków naturalnych*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Sporazum...* (2009) = *Sporazum o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori* (<https://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr/media/9840/sporazum-o-zastiti-prava-hrvatske-manjine-u-crnoj-gori-i-crnogorske-manjine-u-republici-hrvatskoj.pdf> [12 VII 2023]).
- Strategija...* (2020) = *Strategija saradnje sa diasporom-iseljenicima za period 2020-2023. godine sa akcionim planom realizacije za period 2020-2021. godine*.

- Vlada Crne Gore, Uprava za dijasporu (<https://wapi.gov.me/download/10cd8fe6-cd47-4c22-9047-ef4a04aa419f?version=1.0>. [17 VIII 2023]).
- Štoković, A. (2005). Crnogorska dijaspora u Istri u 17. i 18. stoljeću (crnogorski jezik i njegova norma u kontekstu romanskog prostora). [U:] Nikčević, V.P. (ur.), *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika. Međunarodni naučni skup. Zbornik radova*. Podgorica 28–30. X. 2004, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, 371–398.
- Treći izvještaj... (2022) = TREĆI IZVJEŠTAJ O EVALUACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, Komitet eksperata Evropske povelje za regionalne ili manjinske zajednice jezika Vijeće Evrope, s. 70.
- Ustav Federacije... (2002) = *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine*, AMANDMAN XXIX. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine 16/02.
- Ustav Kosova... (2008) = *Ustav Republike Kosovo*. Republika Kosova, Nacionalna kancelaria revizije (https://zka-rks.org/wp-content/uploads/2017/06/USTAV_REPUBLIKE_KOSOVO.pdf [2 IX 2023]).
- Ustav RH... (2010) = *Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst)*. Narodne novine 85/2010.
- Ustav Srpske... (2002) = *Ustav Republike Srpske*, Amandman LXXI. Službeni glasnik Republike Srpske 26/2002.
- Ustava... (1991) = *Ustava Republike Slovenije*. Uradni list Republike Slovenije, 33/91–I.
- Ustavni... (2002) = *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*. Narodne Novine 155/02.
- Valenta, L. (2009). *Upoznajmo se! Priručnik za učenike o kulturi, baštini i tradiciji nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini.
- Vasiljeva, Lj. (2022). Udžbenik kao važno sredstvo upravljanja nastavnim procesom (na primjeru udžbenika „Crnogorski jezik“ za gimnazije). [U:] Vujović, N. (ur.), *Cetinjski filološki dani III. Zbornik radova s naučnoga skupa održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Kansas: Department of Slavic and Eurasian Languages and Literatures, University of Kansas and University of Kansas Libraries, 531–538.
- Zakon o saradnji... (2018, 2019) = *Zakon o saradnji Crne Gore sa dijasporom–iselenicima*. Službeni list Crne Gore 44/2018, 47/2019.
- Zakon o udrugama (2014). Narodne Novine 74/14.
- Zakon o zaštiti... (2003) = *Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina* (https://advokat-prnjavorac.com/zakon_o_zastiti_prava_nacionalnih_manjina_bih.html [10 VII 2023]).

- Zupančič, J. (2015). *Geografija Balkana in njegovega obrobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Žagar, M. (2001). Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji. [U:] *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 38 No. 3, 106–121.
- Вкупно... (2022) = Вкупно резидентно население, домаќинства и станови во Република Северна Македонија, Попис 2021. Скопје: Државен завод за статистика.
- Заедница... [b. d. wyd.] = Заедница на Црногорци во Македонија. Агенцијата за остварување на правата на заедниците (<https://aopz.gov.mk/zaednici/ostanati/> [9 IX 2023]).
- Попис становништва... (2023) = Попис становништва, домаќинстава и станова 2022. Национална припадност. Београд 2023: Републички завод за статистику.
- Устав на Република... (1991) = Устав на Република Македонија (i późniejsze nowelizacje). Службен весник на Република Македонија 52/1991, 91/2001).
- Устав Републике Србије (2006). Службени гласник Републике Србије 98/2006.

Constitutional and legal status of the Montenegrin language as a minority language in the states of the former Yugoslavia

Summary

During the existence of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, there was a three-tier national division, of which initially five, and then six, nations had constitutional status. The remaining nations belonged to two categories of minority nations (*narodnosti*). After the collapse of the federation and the creation of independent nation-states, some of these nations automatically found themselves in another country and became a national minority and/or one of the constitutional nations (in the case of Bosnia and Herzegovina). The article deals with the differentiated constitutional approach to the Montenegrin language as a minority language in the newly formed state entities, separated from the former Yugoslav republics (and in the case of the Republic of Kosovo – a district).

Robert Bońkowski – dr hab., prof. uczelni w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Zainteresowania badawcze: fonetyka, słowotwórstwo, etymologia oraz szeroko pojęta socjolingwistyka, zwłaszcza w odniesieniu do języków południowosłowiańskich, a także glottodydaktyka języka serbskiego. Autor dwóch monografii: *Słownianie środkowopółdniowi na przełomie XX i XXI wieku*. *Język – religia – naród – państwo* (Katowice 2010); *Chorwackie słownictwo*

sportowe, (Katowice 1999) oraz przeszło 70 artykułów opublikowanych w Polsce i innych krajach słowiańskich (Bośni i Hercegowinie, Bułgarii, Chorwacji, Czarnogórze, Czechach, Macedonii Północnej, Serbii, Słowenii, Ukrainie).

e-mail: robert.bonkowski@us.edu.pl

